

– Обумовленість теорій національними релігійними традиціями, *особливостями формування правових систем в тій чи іншій державі*. У різних частинах світу, у групах держав або в окремій державі історично склалась своя система права. Громадяни при переїзді із однієї держави в іншу швидше адаптуються до життя, а юристи без великих зусиль можуть здійснювати суддівську діяльність, якщо правові системи цих держав споріднені. Єдине правопізнання сприяє економічній і культурній інтеграції народів Європи, зближенню народів різних континентів.

– Школи і теорії можуть виражати *інтереси різних соціальних сил*. Змінюються інтереси — змінюються погляди на право. Так, буржуазія, ідучи до влади, підняла на щит теорію природного права, оголосила феодальні порядки несумісними з природним правом. Прийшовши до влади, закріпившись, вона стала зацікавленою у стабільності буржуазних порядків. Теорія природного права була відкинена. На перше місце виходить юридичний позитивізм, щиро розглядає право як наказ держави. Поява в ХХ столітті тоталітарних режимів, посягаючих на основоположні цінності приватної власності і свободи підприємництва, призвели до відродження природного права, спрямованого вже проти тоталітаризму. Загострення класової боротьби призводить до появи солідаризму в праві.

Відповідаючи на запитання “*що таке право?*”, Кант вдається до *надзвичайно цікавих і повчальних міркувань*. Він твердить: “Це питання здатне збентежити правознавця — якщо тільки він не вдається до тавтології або замість загального рішення пошлеться на те, що стверджували коли-небудь закони якої-небудь країни... Що має бути згідне з правом, тобто що говорять чи говорили закони в тому чи іншому місці в той чи інший час, він ще здатний вказати; але чи право те, чого вони вимагають, і який всезагальний критерій, на підставі якого можна взагалі розмежовувати праве і неправе — це залишається для нього таємницею, якщо він хоча б на мить не відволікається від вказаних емпіричних принципів і не шукає джерело цих міркувань в одному лише розумі, хоча б згадані закони і служили йому для цього добрим керівництвом, щоб встановити підґрунтя для можливого позитивного законодавства. Суто емпіричне вчення про право — це голова, яка можливо чудова, але, на жаль, не має мозку” [2, 284–285].

Кант, ідучи за європейськими філософськими традиціями, які вбачають у свободі доконечну реальність в людині, вважає свободу сутнісною, розпізнавальною ознакою права. Він нотує: “... право — це сукупність умов, за яких свободна воля одного (особи) узгоджена з свободою волею іншого, з точки зору всезагального закону свободи” [2, 285].

Новий імпульс до пошуку того, що є (що являє собою) право, дає *орієнтацію на побудову правової держави*. Доктрина правової держави і теорія “держави і права” першочергово орієнтувались на встановлення відповідності між законом і правом, на залежне, підлегле положення актів державної влади. Відокремлюючи вчення про позитивне право (закон) від вчення про природне право (саме право), необхідно підкреслити, що правознавець мусить у вченні про природне право викладати незмінні принципи для будь-якого позитивного законодавства. Правова держава, за Кантом, є здобутком теорії природного права.

Духовно-гуманістичну традицію у вченні про право і правову державу продовжив *Г. Гегель*. Він вважає, що емпіричний або позитивний юрист вивчає чинне законодавство (“право як закон”, або “позитивне право”), створене та запроваджене законодавцем. Однак, створені волею державного законодавця закони, на відміну від законів природи, не є абсолютними. Внутрішній голос людини може або вступити з ними в суперечку, або погодитися з ними. Людина не зупиняється на наявному сушому, а стверджує, що всередині себе володіє критерієм правого; вона може підкоритися владі зовнішнього авторитету, але ніколи не підкорюється їй так, як необхідності природи, бо її внутрішня сутність завжди говорить їй, як мусить

бути, і вона в самій собі знаходить підтвердження або спростування того, що має силу закону [3, 57].

Таким чином, можлива колізія між тим, що є, і тим, що мусить бути, між правом, пізнаним розумом, і емпірично-позитивістським визначенням того, чим є право.

З усього сказаного *Гегелем*, стає зрозумілим обстоюваний ним принцип права: *будь вільною особистістю і поважай інших — як особистостей*.

В останні десятиріччя плюралізм у поглядах на право в юридичній науці також не зник. Юристи, як правило, не задовольняються розумінням права як системи норм, пов'язаної з державою. *Таке розуміння* розцінюється як *“вузьконормативне”* і недостатнє з їх точки зору. Робляться спроби знайти більш широке розуміння права, яке б не зводилось до законів, до системи норм. Однією з причин цього пошуку було те, що вузьконормативне розуміння права пов'язує останнє з *державою* і що держава може приймати і неправові закони, які порушують права громадян, що необхідні критерії оцінки законів. З іншого боку, нереалізовані норми у правовідносинах, у рішеннях судді і т. д. залишаються мертвими нормами.

Так, *С. С. Алексєєв* пише про природне право, яке імперативно впливає з природного порядку речей, з самого життя [4, 50]. Право, відмічає *В. Д. Перевалов*, виникло раніше за державу, а тому має природний характер. Право — природна якість людини, володіє природною цінністю [5, 102,495]. *Р. З. Лівшиц* також стверджує, що закон може бути правовим і неправовим. Однак, відзначає автор, “єдиного критерію, який відрізняє правовий закон від неправового не існує” [6, 69,78]. Визнання вельми примітне. Такого критерію дійсно не існує. У кожного можуть бути свої уявлення про природне право, справедливість. В такому разі будь-який закон можна визнати неправовим і саме цим обґрунтувати його порушення. *Р. З. Лівшиц* додає, що право — це не просто нормативно закріплена справедливість, а справедливість, що реалізує громадський компроміс. Тут ми спостерігаємо дещо різнобічний соціологічний підхід, бо компроміс права — це завжди соціальний компроміс між соціальними групами з протилежними або не завжди однаковими інтересами.

Однією з важливих передумов плюралізму теорій є також *складність механізму правового регулювання*, який передбачає наявність *різних елементів: норм права, юридичних фактів, правозастосовуючих актів, в тому числі судових, вплив на право і правове регулювання правосвідомості, моралі з їх уявленням про добро і зло, справедливість, розумність, добросовісність та інші*. Наголосимо, що всі теорії страждають на одноманітність підходів. Однак кожна теорія створюється не на пустому місці, не у відриві від правового регулювання, але кожна з них бере за основу *один-два феномени*, які приймають участь у правовому регулюванні.

Отже, сутність права виявляється *дуже невизначеною*. З таким же успіхом можна стверджувати, що *право — міра, форма несвободи, нерівності*. Право і виникло в силу появи соціальної нерівності і закріпило її. І сучасне право нерідко відходить від рівності. Можна сказати, *що право — це міра несвободи*. Свобода діє до права, і якщо потребується в праві, то як у засобі свого обмеження. В якості такого право і виникло. Перші правові норми були заборонами, прямими приписами про необхідну поведінку. Зрозуміло, що заборони і обов'язки — це засоби обмеження свободи. Це такий правовий заслон, який ставить обмеження безмежній свободі. Сучасні правові системи — це в не меншій мірі обмеження свободи індивіда на користь інших індивідів або громадськості в цілому. Зрозуміло, що Кримінальний кодекс — це не міра свободи, а обмеження свободи.

Можна сперечатися про те, що є право, яку реальність воно відображає, можна по-різному осмислювати походження права, розходитися в думках про сутність і призначення права та інше, але якщо *питання ставиться в практичній площині*, слід шукати *єдину точку відліку, єдиний погляд, єдину позицію*. Насправді:

якщо юрист-практик звертається до права для обрання правильного рішення, якщо право дозволяє вимірювати дії громадян та посадових осіб, якщо це загальний масштаб поведінки, то повинна бути **повна визначеність хоча б в одному — до яких джерел слід звертатися, з яких джерел брати рішення.**

З практичної точки зору широке праворозуміння призводить до його невизначеності, нечіткості і неясності, яке здатне підірвати основи законності. З точки зору такого підходу правотворчі органи зовсім і не правотворчі, бо право вже існує до прийняття законів, і творити право нема необхідності [7, 204].

Право втратило б свою цінність, перестало б виконувати свою роль у стабілізації та впорядкуванню громадських зв'язків, якщо б розумілося всіма по-різному. **Визначеність** в розумінні права — похідне начало законності і порядку у громадських відносинах.

У ракурсі формування правової держави стає явним велике значення аналізованого питання для практичної діяльності. Що охороняти, чому підкорятися і що ігнорувати — ці питання встають перед теоретиком і перед кожним практичним працівником. У загальній формі можна сказати одне: *для правозастосовників та звичайних громадян мають значення прийняті у відповідному порядку, зберігаючи юридичну силу закони і підзаконні акти, правова доктрина (принципи), звичаї, юридичний прецедент та інші. Для суб'єктів правотворчості, для творців законів важливо знайти справедливе природне право.*

Для глибокого пізнання права всі визначення, якщо вони відображають хоч якусь частину реалії, корисні. Для практичного використання придатне **єдине розуміння права** [8, 101].

Література

1. Конституція України // *Відомості Верховної Ради України.* — 1996. — № 30. — Ст. 8.
2. Кант И. *Метафізика нравов в двух частях. Ч. 1. Метафизические начала учения о праве.* — СПб., 1995. — 655 с.
3. Гегель Г. *Философия права.* — М.: Прогресс, 1990. — 524 с.
4. Алексеев С. С. *Государство и право.* — М., 1993. — 520 с.
5. *Теория государства и права.* — Екатеринбург, 1996. — 380 с.
6. Лившиц Р. З. *Теория права.* — М., 1994. — 250 с.
7. Черданцев А. Ф. *Теория государства и права: Учебник для вузов.* — М.: Юрайт, 2001. — 315 с.
8. *Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева.* — 2-е изд. — М.: Юристъ, 1996. — 305 с.

С. В. Ромашкин

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра конституционного права и правосудия,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОПОЗНАНИЕ КАК ПРОБЛЕМА

РЕЗЮМЕ

Статья содержит результаты теоретического исследования проблем правоупонания. Особое внимание уделяется анализу причин плюрализма теорий и школ различного правоупонания (правоупонания), исследуются многие точки зрения как предшественников так и современников по рассматриваемому вопросу. Определена необходимость единообразного правоупонания для практической деятельности в различных сферах жизнедеятельности.

Ключевые слова: юридический позитивизм, теория естественного права, правовое государство, право и закон для практической деятельности.